

Podważanie teorii spiskowych

*Pomoc
naukowa*

4

1. Poszerzanie wiedzy o Żydach i judaizmie
2. Przewycięzanie nieświadomych uprzedzeń
3. Przeciwdziałanie antysemickim stereotypom i uprzedzeniom
- 4. Podważanie teorii spiskowych**
5. Nauczanie o antysemityzmie przez edukację o Holokauście
6. Przeciwdziałanie negowaniu, zniekształcaniu i trywializowaniu Holokaustu
7. Antysemityzm i dyskurs pamięci narodowej
8. Reagowanie na incydenty antysemickie
9. Reagowanie na antysemityzm w internecie
10. Antysemityzm a sytuacja na Bliskim Wschodzie

Podważanie teorii spiskowych

Świat jest pełen skomplikowanych wyzwań. Jednym z nich jest umiejętność odróżniania faktów od fikcji. Zalewani jesteśmy informacjami pochodzącymi od członków rodziny, przyjaciół, społeczności i źródeł internetowych. Siły polityczne, ekonomiczne, kulturowe i inne kształtują narracje, z którymi mamy do czynienia na co dzień, a ukryte relacje między tymi siłami dodatkowo zwiększają ich złożoność. Ze względu na psychologiczną i emocjonalną potrzebę nadawania sensu informacjom i zrozumienia, dlaczego coś się stało, niektórzy ludzie mogą paść ofiarą teorii spiskowych.

Teorie spiskowe próbują wyjaśnić niepokojące wydarzenia jako wynik działań małej, silnej grupy współpracującej w celu realizacji złowrogiego planu. Takie modele wyjaśniające odrzucają przyjęte narracje, a oficjalne wyjaśnienia są czasami uważane za kolejny dowód na istnienie spisku. Teorie spiskowe opierają się

na nieufności wobec uznanych instytucji i procesów, przy czym często dotyczą grup kojarzonych z negatywnymi stereotypami, w tym Żydów, szczególnie w czasach niepokoju społecznych. Internet dał teoriom spiskowym, w tym antysemickim teoriom spiskowym, zwiększony zasięg oddziaływania oraz stworzył pozory ich autentyczności. Istnieje mnóstwo stron internetowych i kont w mediach społecznościowych, które stanowią platformę dla rozprzestrzeniania się fałszywych idei, takich jak zaprzeczanie Holokaustowi. To żyzne środowisko dla rozwoju i rozprzestrzeniania się teorii spiskowych stanowi wyzwanie dla nauczycieli, którzy chcą pomóc uczniom w identyfikowaniu, reagowaniu i obalaniu takich teorii.

Niniejsza pomoc dydaktyczna poświęcona jest funkcjonowaniu teorii spiskowych i ich związkom z antysemityzmem oraz nakreśleniu strategii ich przewycięzania

Co to jest teoria spiskowa?

„Przekonanie, że jakaś tajna, lecz wpływowa organizacja jest odpowiedzialna za niewyjaśnione wydarzenie”.

źródło: Concise Oxford Dictionary, wydanie dziewiąte.

w klasie. Publikacja prezentuje metody pedagogiczne pomocne w wykształceniu u uczniów umiejętności krytycznego myślenia podczas analizy teorii spiskowych i obalania ich. Jednym z rezultatów tych metod jest to, że uczniowie przechodzą przez konkretny i empiryczny proces, który stopniowo prowadzi ich do uświadomienia sobie, że nie wszystkie teorie, które czytają lub słyszą, są oparte na faktach.

¹ M. Abalakina-Paap, W. S. Stephan, T. Craig i W. L. Gregory, „Beliefs in conspiracies”, *Political Psychology*, t. 20, nr 3, 1999, s. 637-647.

Kontekst

Teorię spiskową definiują cztery cechy:

„(1) grupa (2) działająca w tajemnicy (3) w celu zmiany instytucji, uzurpowania sobie władzy, ukrycia prawdy lub zdobycia korzyści (4) kosztem dobra wspólnego”.

ŹRÓDŁO: Joseph E. Uscinski i Joseph M. Parent, *American Conspiracy Theories* (Oxford University Press) 2014

Istnieje wiele różnych powodów, dla których ludzie przejawiają zainteresowanie teoriami spiskowymi. Katastrofy lub kryzysy, które mają bezpośredni wpływ na życie ludzkie (takie jak wypadek samochodowy, nieuleczalna choroba lub atak terrorystyczny), mogą skłaniać ludzi do poszukiwania ich przyczyn lub ewentualnych winnych. Próba zrozumienia, dlaczego doszło do jakiegoś zdarzenia może złagodzić ból i poczucie dezorientacji. Kiedy ludzie stają w obliczu złożonych sytuacji, teorie spiskowe mogą dawać proste odpowiedzi.

Osoby rozpowszechniające w internecie narracje ekstremistyczne wykorzystują czynniki „zniechęcające”, aby przyciągnąć młodych ludzi, którzy czują się społecznie wykluczeni oraz czynniki „przyciągające”, aby zwabić ich, wzbudzając fałszywe poczucie przynależności. Do czynników „zniechęcających” mogą należeć: rozgoryczenie społeczne, polityczne i ekonomiczne, poczucie niesprawiedliwości i dyskryminacji,

osobiste kryzysy i tragedie, frustracja i alienacja. Czynniki „przyciągające” mogą obejmować poczucie przynależności do sprawy, ideologii lub sieci społecznej, potrzebę władzy i kontroli, czy poczucie lojalności i zaangażowania.²

Ostatnie badania wykazały, że teorie spiskowe mogą stanowić pocieszenie dla osób, które boją się zmieni *status quo*. Według naukowców, „zrzucając winę za tragedie, katastrofy i problemy społeczne na działania nielicznych złoczyńców, teorie spiskowe odwracają uwagę od naturalnych ograniczeń systemów społecznych”.³

Na przykład niektóre osoby nazywają globalne ocieplenie oszustwem lub „przekrętem” propagowanym przez instytucje naukowe. Akceptacja faktu, że zmiany klimatu są wynikiem działalności człowieka logicznie rzecz biorąc wymagałaby od nas wprowadzenia zmian w celu ograniczenia lub odwrócenia tej tendencji. Zmiany te mogłyby mieć negatywny

wpływ np. na finanse pewnych grup czy jednostek. W takich przypadkach teorie spiskowe mogą pomóc ludziom radzić sobie z dysonansem poznawczym, czyli z niespójnymi myślami, przekonaniami lub postawami, zwłaszcza w odniesieniu do decyzji behawioralnych i zmiany postaw.⁴

Teorie spiskowe pozwalają ludziom odrzucić osobistą odpowiedzialność w obliczu złożonych sytuacji, w których każdy czułby się bezsilny. Badania wykazały, że możliwe jest zwiększenie czyjejś skłonności do myślenia spiskowego poprzez usunięcie poczucia osobistej kontroli nad własnym życiem. I odwrotnie: ktoś, kto ma w swoim życiu poczucie kontroli będzie bardziej odporny na teorie spiskowe.⁵

Teorie spiskowe skierowane przeciwko konkretnym grupom, takim jak Żydzi, mogą być głęboko

² Steven Lenos i Jordy Krasenberg, „Dealing with fake news, conspiracy theories, and propaganda in the classroom”, Ran Centre of Excellence, 29-30 listopada 2017, Budapeszt, <https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_dealing_fake_news_conspiracy_theories_propaganda_classroom_29-30_11_2017_.pdf>.

³ Daniel Jolley, Karen Douglas i Robbie M. Sutton, „Blaming a Few Bad Apples to Save a Threatened Barrel: The System-Justifying Function of Conspiracy Theories”, w: *Political Psychology*, t. 39, wyd. 2 (kwiecień 2018), s. 465-478.

⁴ Zob. np.: „Cognitive Dissonance”, *Psychology Today*, <<https://www.psychologytoday.com/intl/basics/cognitive-dissonance>>.

⁵ Kim Whitson i in., „Regulatory Focus and Conspiratorial Perceptions: The Importance of Personal Control”, *Personality and Social Psychology Bulletin*, 1 czerwca 2018.

Retoryka spiskowa może zawierać niektóre lub wszystkie z poniższych elementów:

- nic nie dzieje się przypadkiem;
- wszystko, co się dzieje, wynika z ukrytych intencji;
- nic nie jest takie, jak się wydaje;
- wszystko jest potajemnie połączone;
- chociaż wszystkie fakty należy dokładnie i krytycznie analizować, te, które nie pasują do naszej tezy są ignorowane lub odrzucane jako nieprawdziwe.

źródło: Pierre-André Taguieff, *Court traité de complotologie*, Mille et une nuits, 2013.

zakorzenione i propagować mentalność „my przeciwko nim”. Twórcy teorii spiskowych uważają siebie za normę, a ich teoria umieszcza grupę docelową w osobnej kategorii tzw. „tamtych”. W wielu przypadkach teoria spiskowa przypisuje odpowiedzialność za konkretne zdarzenie lub ciąg zdarzeń grupie określonej jako „tamci”, która jest postrzegana jako wróg. Jest to jeden ze sposobów forsowania teorii spiskowych płynących z nieczystych pobudek politycznych, w celu ukazania społeczeństwu kozła ofiarnego.

Jednym z najlepszych przykładów antysemickiej teorii spiskowej, która do dziś ma rozległy wpływ na świecie, jest publikacja w rosyjskiej gazecie w 1903 r. zatytułowana *Protokoły mędrców Syjonu*.⁶ Jest to jedno z najbardziej rozpowszechnionych fałszerstw w historii, rzekomo opisujące żydowski plan dominacji nad światem. Nazistowskie ludobójstwo Żydów w Europie podczas II wojny światowej zostało również przeprowadzone częściowo w oparciu o spiskową teorię władzy żydowskiej.

Żydzi byli i są celem teorii spiskowych, począwszy od średniowiecznej idei „mordów rytualnych”. W wielu sformułowaniach „Żydzi” lub „syjoniści” są postrzegani jako potężna, ogólnoswiatowa koteria manipulująca w niecznych celach rządami, mediami, bankami, przemysłem rozrywkowym i innymi instytucjami.

Antysemickie oszczerstwa pojawiają się często w teoriach spiskowych. Na przykład zarówno na politycznej lewicy, jak i na prawicy, są ludzie, którzy fałszywie twierdzą, że to Żydzi zaplanowali zamachy terrorystyczne w Stanach Zjednoczonych 11 września 2001 roku. Obecnie twierdzenia o żydowskiej kontroli i fascynacji finansami, czy też wyobrażenia o Żydach jako bogatych, potężnych i groźnych znajdują odzwierciedlenie we wzmiankach o „pieniądzach Rothschildów” lub utożsamianiu żydowskiego spisku z międzynarodową bankowością i przestępczością. Ostatnio

Historyczne tło powstania *Protokołów mędrców Syjonu* znajduje się na stronie Amerykańskiego Muzeum Pamięci Holokaustu: <<https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007244>>.

Aktualne informacje na temat krążących obecnie teorii spiskowych można znaleźć na stronie *Conspiracy Watch* (w języku francuskim): <www.conspiracywatch.info>.

pojawiły się nowe teorie spiskowe, fałszywie oskarżające Żydów o udział w europejskim kryzysie uchodźczym.⁷

Inną, związaną z powyższymi i pokutującą do dziś antysemicką teorią spiskową jest zaprzeczanie

⁶ Amerykańskie Muzeum Pamięci Holokaustu, „Protokoły mędrców Syjonu”, *Encyklopedia Holokaustu*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/protocols-of-the-elders-of-zion>>.

⁷ Péter Krekó i in., ‘Migrant Invasion’ as a Trojan Horseshoe”, w: Péter Krekó i in. (red.), *Trust within Europe* (Budapest: Political Capital, 2015), s. 63-72, <http://www.politicalcapital.hu/wp-content/uploads/PC_OSIFE_Trust_Within_Europe_web.pdf>.

„Ucząc dzieci analitycznego myślenia, w tym przekonania, że problemy społeczne często nie mają prostych rozwiązań, stymulując poczucie kontroli i wzmacniając poczucie bycia cenionym członkiem społeczeństwa, edukacja wprowadza mechanizmy myślowe niezbędne do spojrzenia na naciągane teorie spiskowe ze zdrową dawką sceptycyzmu”.

źródło: Jan-Willem Van Prooijen, „Why Education predicts Decreased Belief in Conspiracy Theories”, *Applied Cognitive Psychology*, t. 31, nr 1, 2017, s. 50-58.

Holokaustowi. Jest to przekonanie, że Żydzi wymyślili lub wyolbrzymili Holokaust w celu uzyskania korzyści politycznych lub finansowych. Argumentem tym szermują osoby zaprzeczające Holocaustowi, które twierdzą, że dowody Zagłady zostały sfabrykowane przez ludzi pracujących dla światowego żydostwa.⁸ Pomoc dydaktyczna ODIHR nr 6: „Przeciwdziałanie negowaniu, zniekształcaniu i trywializowaniu Holocaustu” zawiera więcej informacji o tym, jak radzić sobie z tą konkretną teorią spiskową.

Platformy mediów społecznościowych stały się niezbędnym narzędziem dla tych, którzy chcą nękać

Żydów i szerzyć dezinformację lub nienawiść. Odgrywają one szeroką rolę w szerzeniu teorii spiskowych, które mogą również mieć wpływ na wysiłki na rzecz przestrzegania praw człowieka i wartości demokratycznych.

Edukacja o teoriach spiskowych jest ważna zarówno dla zrozumienia antysemityzmu, jak i dla zapobiegania ekstremizmowi. Pedagodzy winni pomagać uczniom w rozwijaniu kompetencji medialnych i informacyjnych, które umożliwią im rozpoznanie i odrzucenie antysemickich wyobrażeń, teorii ekstremistycznych i spiskowych lub wezwań

do odrzucenia wartości demokratycznych. Ważne jest, aby uczniowie byli w stanie zidentyfikować te elementy jako takie, nawet kiedy odwołują się do emocji czy epatują cierpieniem. Umiejętne korzystanie z mediów i informacji pomaga w budowaniu u uczniów zdolności krytycznego myślenia i odporności na pokusy uproszczonych wyjaśnień podsuwanych przez teorie spiskowe i ekstremistyczną propagandę.

---

⁸ Amerykańskie Muzeum Pamięci Holocaustu, „Holocaust Deniers and Public Misinformation”, *Encyklopedia Holocaustu*, <<https://encyclopedia.ushmm.org/content/en/article/holocaust-deniers-and-public-misinformation>>.

Strategie radzenia sobie z teoriami spiskowymi w klasie

Łatwe i proste odpowiedzi, jakie zwykle oferują teorie spiskowe, mogą dawać złudne poczucie komfortu w radzeniu sobie z przerażającą sytuacją. Nauczyciele mogą pomóc uczniom zrozumieć i wyartykułować swoje emocje i potrzeby, dać im pewność siebie

i otworzyć na możliwość „weryfikacji” własnych poglądów na to, kto lub co ponosi winę. Pomocne będzie tu uczenie, w jaki sposób język czy obrazy mogą być wykorzystywane do manipulowania emocjami, zwłaszcza w stresujących momentach.

Co kryje się za słowami

Kiedy uczniowie przedstawiają uogólnienie twierdzenie na temat zachowania innych, zapytaj ich, jakie są dowody na takie twierdzenie lub skąd wiedzą, że jest ono prawdziwe. „Czy X wypowiedział te konkretne słowa? Czy jest jakieś inne

wyjaśnienie tego, co X powiedział lub zrobił?”

Uczniowie mają czasami tendencję do myślenia w kategoriach „czarno-białych”. Nauczyciel może wprowadzić pojęcie „odcieni szarości”,

zachęcając uczniów do szukania znaków ostrzegawczych, jak prze rysowania typu: „Tylko my wiemy najlepiej/powiemy ci prawdę”, lub kategoriycznych uogólnień w rodzaju: wszyscy, każdy, żaden, nigdy, nikt i zawsze.

Aby zmniejszyć podatność uczniów na teorie spiskowe istotne jest, aby przekazać im umiejętności analityczne i nauczyć poszukiwania różnych źródeł informacji.

Ćwiczenie

Wykorzystaj następujące sposoby, aby obalić teorie spiskowe:

- zleć uczniom pracę w zespołach w celu zbadania pochodzenia stereotypu lub teorii spiskowej; najbardziej prawdopodobnym rezultatem będzie uświadomienie sobie

przez uczniów braku wystarczających dowodów na poparcie danego stereotypu lub teorii spiskowej, co pozwoli im obalić taką teorię;

- podczas analizy, poproś uczniów o podanie przykładów negatywnego wpływu teorii spiskowych;
- poproś uczniów o naukę w grupach, co pozwoli na wypracowanie współodpowiedzialności poprzez

wspólną pracę i przetwarzanie informacji; oraz

- zachęć uczniów, aby zobaczyli, jak narracje zmieniają się z upływem czasu powodując, że jeden prawdziwy element wyjęty z kontekstu staje się uproszczonym, stereotypowym poglądem.

Uczniowie będą bardziej skłonni do dalszego wykorzystywania tego zasobu aktywnych umiejętności badawczych, ponieważ są narażeni na kontakt z innymi teoriami spiskowymi, a jednocześnie będą mniej skłonni do rozwijania stereotypowego myślenia i uprzedzeń, które mogą skłaniać ich ku ekstremalnym lub fanatycznym poglądom.

Co zrobić, kiedy...?

...uczeń wyznaje pogląd związany z teorią spiskową?

Być może uczeń po prostu powtarza poglądy, które usłyszał gdzieś w szkole lub poza nią, nie będąc przekonany co do ideologii leżącej u podstaw danej teorii. Niemniej ważne jest, aby przeciwdziałać rozprzestrzenianiu się takich poglądów i zwiększać odporność uczniów na inne wpływy spiskowe.

Ważne także, aby nie twierdzić natychmiast, że uczeń się myli, co może go zawstydzić lub spowodować reakcję obronną. Uczeń mógł myśleć w kategoriach wynikających z lojalności wobec grupy prezentującej uproszczoną opinię, postrzeganą jako

modna lub dowcipna. Należy przede wszystkim stworzyć przestrzeń do dialogu, w której uczeń będzie czuł się komfortowo wygłaszając swoje poglądy. Pomoże to nauczycielowi zrozumieć, jakie kluczowe argumenty najprawdopodobniej skłonią ucznia do przemyślenia swojego stanowiska bez obawy, że jest osądzany.

Stworzywszy relację opartą na zaufaniu, nauczyciel będzie mógł, odnosząc się do faktów, wysondować wiedzę ucznia i zmotywować go do tego, by przyjrzał się sytuacji z nowego punktu widzenia. Aby było to skuteczne, dobrze jest raczej stawiać pytania aniżeli formułować stwierdzenia, w miarę możliwości opierając je na faktach (patrz poniższa lista kontrolna weryfikacji źródeł).

Lista kontrolna weryfikacji źródeł

Jako potencjalne zadanie badawcze, poproś klasę o sprawdzenie źródeł danej informacji oraz innych przeciwstawnych (faktycznych) źródeł, korzystając z listy kontrolnej weryfikacji źródeł.

SPRAWDŹ ŹRÓDŁO:

Gdzie została zamieszczona informacja? Jaka to strona internetowa? Czy widać, kto zamieszcza te informacje?

CZYTAJ NIE TYLKO NAGŁÓWKI:

Nagłówki są wykorzystywane jako „przynęta” w celu wyrobienia u czytelników pewnej opinii lub „sprzedania” tekstu.

ZAPYTAJ EKSPERTA/EKSPERTKI:

Rada od osoby, która ma większą wiedzę, jak np. nauczyciel, bibliotekarz czy pracownik muzeum, może pomóc wyjaśnić pewne kwestie.

SPRAWDŹ KTO JEST AUTOREM:

Żadne poważne źródło nie może być anonimowe.

SPRAWDŹ INNE PODANE ŹRÓDŁA:

Sprawdź linki wskazane jako dodatkowe źródła informacji i spróbuj zweryfikować ich wiarygodność.

SKORZYSTAJ ZE STRON SPRAWDZAJĄCYCH FAKTY:

Encyklopedie <www.Factcheck.org>, International Fact-Checking Network (IFCN).

Umiejętność posługiwania się technologiami cyfrowymi (ang. *digital literacy*) to zdolność znajdowania i oceniania informacji w internecie, odróżniania tego co prawdziwe od tego co fałszywe. Łączy ona w sobie umiejętności krytycznego myślenia, takie jak weryfikacja źródeł, z nową wiedzą na temat tego, w jaki sposób działa świat cyfrowy i jak funkcjonują wyszukiwarki. Korzystając z listy kontrolnej weryfikacji źródeł, uczniowie mogą przeanalizować możliwe do zweryfikowania źródła informacji, np. o Holokauście.

...podczas poszukiwań w internecie uczeń natknie się na informację, która naprowadzi go na teorię spiskową?

Korzystanie z wyszukiwarek internetowych może łatwo i szybko doprowadzić uczniów do fałszywych, a nawet niebezpiecznych informacji. Jeśli uczniowie zdecydują się na wyszukiwanie obrazów zamiast wiadomości, prawdopodobieństwo natknięcia się na stronę internetową wykorzystywaną do rozpowszechniania propagandy nienawiści wzrasta. Aby nie dopuścić do tego, by uczniowie byli narażeni na kontakt z takimi informacjami, istotne jest rozwijanie ich wiedzy w zakresie technologii cyfrowych i zdolności odróżniania wiarygodnych źródeł informacji poprzez niezależne myślenie.

Słowa-klucze, które uczniowie wprowadzają mają również wpływ na wyniki wyszukiwania. Na przykład wpisanie do wyszukiwarki hasła „Żydzi kontrolują świat” spowoduje wyświetlenie setek antysemickich obrazów, z których wiele prowadzi prosto do stron grup szerzących nienawiść. Pomoc dydaktyczna ODIHR nr 9, „Reagowanie na antysemityzm w internecie”, może być pomocna w przypadkach, gdy znajomość technologii cyfrowych jest niezbędna do odróżnienia wiarygodnych źródeł od źródeł niezgodnych z prawdą lub wprowadzających w błąd.

Ekspert od teorii spiskowych, Joseph Uscinski z Uniwersytetu w Miami, prosi studentów o opracowanie własnej teorii spiskowej, „im bardziej szalonej, tym lepiej”, na podstawie informacji zebranych jedynie z internetu. Łącząc ze sobą poszczególne informacje, studenci są zazwyczaj w stanie wypracować dość przekonującą teorię. Następnie, każdy student musi przedstawić swoją teorię koleżance lub koledze, który ma za zadanie ją obalić. Według profesora Uscinskiego studenci czasem mocno przywiązują się do swojej teorii i nie lubią być przekonywani, że są w błędzie. Takie teorie mogą być związane z ich światopoglądem i poglądami na temat prawdy, władzy i tożsamości, ujawniając pewne ukryte uprzedzenia.

Ćwiczenia tego rodzaju pozwalają również na badanie ewentualnych konsekwencji takich właśnie wymyślonych teorii spiskowych, takich jak: nieufność, paranoja, strach, nienawiść, izolowanie jednostek lub grupy, dokonywanie złych wyborów, wrogość, przemoc wobec rzekomych spiskowców itp. Przykładowo jednym z efektów ruchu „antyszczepionkowego” jest rozprzestrzenianie się chorób wieku dziecięcego, które zasadniczo zostały już wyeliminowane. Jednym ze skutków działań zaprzeczających zmianom klimatycznym jest wstrzymywanie lub zmniejszanie wysiłków na rzecz wprowadzenia bardziej odpowiedzialnej polityki.

Ważne jest, aby na takie ćwiczenia przeznaczyć wystarczająco dużo czasu, aby studenci mieli możliwość dogłębnej analizy konstrukcji teorii spiskowej i zauważenia szczególnych cech wskazanych przez autorów zajmujących się tym tematem.

ŹRÓDŁO: Wywiad z profesorem Josephem Uscinskim opublikowany przez Steve’a Kolowicha w *Chronicle of Higher Education*, „What does this Professor Know About Conspiracy Theorists that We Don’t?” [„Co ten profesor wie o teoretykach spiskowych, czego my nie wiemy?”], 6 sierpnia 2018 r.

Mémorial de la Shoah, Francja

Muzeum Pamięci Shoah (Mémorial de la Shoah) prowadzi dla nauczycieli i uczniów warsztaty edukacyjne na temat teorii spiskowych w mediach społecznościowych i ich powiązań z antysemityzmem. Na podstawie przykładów zaczerpniętych z mediów społecznościowych (informacji, fotomontaży i filmów wideo) uczestnicy uczą się rozpoznawać i obalać teorie spiskowe oraz związane z nimi fałszywe interpretacje i stereotypy. Warsztaty mają na celu stymulowanie krytycznego myślenia i aktywnego zaangażowania, a także zachęcanie do sprawdzania faktów i ostrożności w kontaktach z przekazami online.

Więcej informacji na stronie:

<<http://www.memorialdelashoah.org/pedagogie-et-formation/activites-pour-le-secondaire/ateliers-pedagogiques.html>>.

Źródła i materiały do dalszej lektury

Więcej informacji na temat aktualnych teorii spiskowych można uzyskać na stronie Conspiracy Watch (w j. francuskim):

<www.conspiracywatch.info>.

Więcej informacji na temat „Protokołów mędrców Syjonu”:

<<https://www.ushmm.org/wlc/en/article.php?ModuleId=10007244>>.

Joseph E. Uscinski i Joseph M. Parent, *American Conspiracy Theories [Amerykańskie teorie spiskowe]* (Oxford University Press: wrzesień 2014).

Pierre-André Taguieff, *Court traité de complotologie* (Mille et Une Nuits, kwiecień 2013).

„Conspiracy theories, intuitions and critical thinking” z Oxford Education Blog [Oksfordzki blog edukacyjny];

<<https://educationblog.oup.com/theory-of-knowledge/conspiracy-theories-intuitions-and-critical-thinking-part-1>>.

Oksfordzki blog edukacyjny proponuje również ćwiczenia, które pomogą podjąć temat teorii spiskowych w czasie lekcji;

<<https://educationblog.oup.com/theory-of-knowledge/conspiracy-theories-intuitions-and-critical-thinking-part-2>>.

Steven Lenos i Jordy Krasenberg, „Dealing with fake news, conspiracy theories, and propaganda in the classroom”, Ran Centre of Excellence, 29-30 listopada 2017, Budapeszt;

<https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-edu/docs/ran_edu_dealing_fake_news_conspiracy_theories_propaganda_classroom_29-30_11_2017_.pdf>.

Stanford History Education Group, *Civic Online Reasoning [Wiedza obywatelska w internecie]*;

<<https://sheg.stanford.edu/civic-online-reasoning>>.

